

Recenzija
UDK 159.922.1

EROTIZAM

Zorž Bataj

BIGZ, Beograd 1980., 346 stranica

Mada je knjiga **L'Erotisme** francuskog esejiste i socijalnog kritičara izašla prvi put u Parizu 1957. godine, dakle prije gotovo četvrt stoljeća, ipak je ona izvanredno aktualna i podstiče na mišljenje o problematici erotskoga, s jedne strane, a s druge svjedoči o tome kako se u pitanjima erotskoga veoma sporo napreduje u otkrivanju novih i mijenjanju postojećih stavova. Potreban je velik napor da se učini i najmanji otklon od postojećih stavova o erotskom. Isto je tako i s dodatkom ovom prevodu (korektan prevod Ivana Čolovića), početnim poglavljima djela **Suze Erosove** koje je nastalo 1961. godine, ali obuhvaća isti krug problema kao i djelo **Erotizam**.

Prije nego li prokomentiramo neke Batailleove teze, riječ dvije i o esejističkom pristupu socijalnim problemima. Riječ je o lepršavom, na mahove nonšalantnom, pa time i površnom pristupu u rješavanju nekih ključnih točaka o bitnim stvarima. To donosi i poneko pojednostavljeno ili proizvoljno rješenje iako se baš u proizvoljnostima skrivaju potencijalne hipoteze koje se kasnije nerijetko potvrđuju i pokazuju koliko su bile ispravne projekcije i koliko pogađaju problem u srž. Rijetko se koristi socijalna reportaža u otkrivanju kauzaliteta i odnosa među društvenim činjenicama koje se naizgled ne mogu povezivati jer to racionalno nije metodološki čisto. Esej je više autorski pristup i omogućuje da u svojim lutanjima autor izloži vlastitu sintezu iskustavâ koja je stekao neposrednim opažanjima ili iskustvima literature.

Batailleova pronicljivost često navodi na razmišljanje o pozadini na koju nismo najčešće obraćali pažnju pa, iako je to ponegdje tek površno koketiranje s psihoanalizom a ponegdje slobodno dovođenje u vezu neovisnih podataka, njegovi zaključci su jasni i bezobzirno raskrivaju najtamnije djelove ljudskih poriva pa tako ovaj antropološki esej, što povezuje življenje i umiranje u jedno, nikako nije neaktualan iako je njegovo prevođenje, uostalom uobičajeno, zakasnilo.

Knjiga je sastavljena od predgovora, uvoda i dva dijela: I dio **Zabrana i prestup** sadrži nekoliko poglavlja (rasprava osnovnih problema erotizma i zabrane vezane uz smrt, širenje vrste, lov, sakralne i svjetovne odnose u erotizmu a najviše raspravlja o religijskom elementu u erotizmu); II dio su **Razni ogledi o erotizmu** i tu je nekoliko rasprava o suvremenijim aspektima erotskog i interesa ljudi za erotsko nakon rata, u centru tih rasprava su neka Kinseyeva otkrića i povlačenje paralele sa Sadeovim stavovima o

erotskom kao pitanje o normalnom (bolje rečeno socijalno dozvoljenom) i patološkom u seksualitetu (a tu se možemo poslužiti terminima »devijantno« i »kulturalna matrica« jer patološko nije univerzalno budući da se u svakom kulturnom okviru ne smatra isto istim, posebice ne u okvirima seksualiteta — zato je Sade i vrijedan korektiv u razmišljanju o seksualnom moralu).

Civilizaciji je imanentan strah i potiskivanje erotskog u pozadinu svijesti ali i socijalne javnosti. Rijetko seksualitet manifestira svoju prisutnost eksplicite, recimo kao u nekim orgijama koje su, i opet, skrivane u tamu religijskog i prikazivane kao žrtve. Bataille prikazuje svoj napor kao sistematiziranje već otkrivenih činjenica tvrdeći da on ide za otkrivanjem **povezanosti** među erotskim (socijalnim) činjenicama. Raznovrsnost manifestiranja erotskog traganje je za ljudskim korijenima. Valjda se jedino u snovima i erotskim doživljajima ljudi, po svom korijenu, ne razlikuju. Jedinstvo civilizacijskog pripadništva se najsnažnije izražava baš u podsvjesnom, tako da se neskriveno i nesputano socijalnim normama iskazuje jednoznačno kao napor samoostvarivanja ljudske jedinice. Jedinstvo Erosa i Thanatosa Bataille izražava najkraće moguće: »Može se reći da je Erotizam potvrđivanje života čak i u smrti«. Takav sažet početak studije upućuje na niz zaključaka koje ćemo kasnije naći i kod ovog pisca i koji se nameću samom čitaocu. Jedan je, svakako, materijalistički — o jedinstvu ljudskog bivstva, svojevrsna filozofija življenja.

Sociološki je, vjerojatno, pitanje o **zabrani** jedno od najzanimljivijih pitanja erotizma. Bavljenje erotskim može biti i bavljenje zabranama, odnosno prekoračenjima. S jedne strane riječ je o pozitivnim mjerama koje neko društvo (zajednica) donosi radi obrane vlastitog jedinstva, a to može imati i dublje, recimo čak i ekonomske kriterije, jer se o zabranama može govoriti i kao o higijenskim mjerama, u smislu socijalne zaštite, mada je gotovo u pravilu riječ o zabranama koje imaju smisao socijalne obrane od nekog napadajućeg elementa.

Kako veli Bataille na 45. strani: »Svet rada i razuma predstavlja osnovu ljudskog života, ali mi nismo potpuno obuzeti radom, i mada nam razum zapoveda, naša poslušnost nije bezgranična.« Taj stav nagovještava traženje otklona u socijalnom ponašanju, tj. njegova uzroka u ljudskoj podsvijesti koja je, na izgled, tamna strane ljudskog ponašanja, ali je takva samo s obzirom na ljudsko zvanje, poznavanje samog sebe jer je isto tako ravnopravan učesnik u formiranju ponašanja, ako već ne i snažniji pokretač ljudskih akcija k »prekršivanju« socijalnih mjera.

»Jedan poriv u prirodi, preostao i u čoveku, stalno **prekoračuje** granice; može se samo delomično obuzdati. Taj poriv uglavnom ne možemo izraziti. On čak po definiciji predstavlja ono što nikada ni u čemu neće biti izraženo, no mi očigledno živimo u njegovoj vlasti: svet koji nas nosi ne podudara se ni u jednom razumom ograničenom svrhom ...« Tako nalazimo da su erotske radnje istovremeno životna sila koja pokreće pitanja bitka bića u čovjeku jer se uvijek okreće tamnijoj strani ljudskog bića, a ta je masivnija i cjelovitija jer njome vladaju sile izvan zadanog načina, tim dijelom naših pokretača vladaju sile koje ne možemo objasniti, ali im se povinjavamo isto tako kako se povinjavamo radnjama izazvanim svjesnim odrednicama. Za-

brane poštujemo, uglavnom, na nivou svjesnog, posebice se to pokazuje u domeni erotskog jer se odlikuje strogo određenim načinom ponašanja, pa u svakoj kulturnoj matrici nalazimo relativno stroge odrednice seksualnog ponašanja koje se pokazuju kao tabui u religiji ili kao dihotomija moralno-nemoralno u svakodnevnom ponašanju. Korijeni današnje umjetne podjele na erotično i pornografsko imaju svoje opravdanje u klasnoj dihotomiji dozvoljeno — nedozvoljeno jer je to pitanje zapravo pitanje proizvodnje. Pornografija ostvaruje veći profit što je prohibiranija jer time povisuje cijenu zavirivanja u nepoznate i zabranjene dijelove, a to je dozvoljeno samo posvećenima, recimo u nekim sakralnim orgijama ili u općim socijalnim pokretima oslobođenja tabua. Funkcioniranje pornografije ima zadatak pročišćavanja, ali i ojačavanja zabrane jer se mehanizmom zabrane omogućava i mehanizam prestupa. A prestup je uvijek odvlačio na polje otkrivanja novoga u čemu se jedinka potvrđivala, ali i nailazila na kaznu. Tu se vrtimo u dihotomiji koju je Fromm u svojim ranim tekstovima odredio kao jedinstvo sado-mazohizma koji se krije u svakoj društvenoj jedinki pa se ponekad ispoljava kao jedna ili druga polovica dualiteta. Snažnije izražavanje jedne, socijalno se smatra bolesnom iako je normalni mehanizam ostvarivanja ličnosti.

Tijesno uz zabranu vezujemo i socijalni pojam žrtvovanja koji je imao značenje **dozvoljenog prestupa** što je, eto, kontradiktorno ali je bio nužni socijalni purgativ — izražavanje opravdanja nekih religijskih anomija. »U spoljašnjoj silini žrtvovanja, u svetlosti prolivene krvi i rasute drobi, otkrivala se unutrašnja silina bića ... Smrt životinje donosila je, umesto individualnog, diskontinuiranog bića životinje, organski kontinuitet života, koji se putem sakralnog obreda unosi u duhovni život prisutnih.« Transformiranje vlastite socijalne odgovornosti imalo je smisao, neriskantne, afirmacije socijalnog življenja s mehanizmima koji omogućavaju kontinuitet razjašnjivog i nejasnog a da se ne mora ići suviše u pitanja o smislu egzistencije, odnosno da ju se ne mora suviše opravdavati. Tu se nameće pitanja spoznavanja onoga što se dešava — pitanja o samom sebi. Izvan religijskog tumačenja moguće je to jedino u kritičkom, recimo uvjetno neteleoškom, poimanju stvari. Kako nam je znano, religija to ne dozvoljava budući da joj je lakše pronaći ventile nego opravdati kritičko mišljenje.

Tu negdje je i pitanje o predmetu želje, odnosno o onome što se ne iskazuje na racionalnom nivou kao pozitivna činjenica koju je jednostavno definirati. Bataille određuje želju kao odnos, odnos između muškarca i žene u kojem je uvijek jedna strana željena od druge — jedna je strana objekt željenja druge strane. Isprepletenost racionalnog i iracionalnog u željenju je tako velika da se ne može odrediti ni sociološki niti psihološki. Želju su pokušavali označiti umjetnici kao neke posebne aktivnosti jedinki u tom procesu, ali teško da su uspjeli dati neki pojam želje. Možda je jedan od putova da se odredi želja da se ona traži u opreci prestupa i zabrane, da se odredi u pretakanju prestupanja zabranjenog, odnosno dozvoljenog. Batailleova zasluga je da je taj proces u sferu tzv. kulturnog konteksta određujući, ako pojednostavnimo, želju kao jednu od ljudskih (čovjekovih) protivrječnosti, a ta ima korijen u raspetosti ljudskog bića između jedinke i socijalnog u njoj. Može li se živjeti samostalno ili je riječ ipak o socijalnim odnosima kroz koje se stupa i u odnose devijantnog, odnosno dozvoljenog? Istražiti to pod-

ručje znači pronaći ključ rješenja jedne od osnovnih ljudskih protivurječnosti.

Batailleova studija govori i sad, gotovo nakon četvrt stoljeća, svježe i aktualno jer je i dokument jednog mišljenja, ali i potvrda o potrebi da se u svakom vremenu postavimo prema seksualitetu kao prema jednom od najvažnijih problema svog vremena. Pročitati neke znakove seksualnog ponašanja nekog vremena znači bar dijelom proniknuti u njegovu pozadinu. Seksualitet je i u najslobodnijim društvima bio, gotovo uvijek, u pozadini iako je dominirao većinom fenomenalnih ponašanja, bilo vidom lijepih Helena koje izazivaju ratove ili čarobnih Vivijana, uvijek varavih ljepotica, koje iznuđuju i najslobodnije stihove. Erotizam, kako ga istražuje Bataille, je i čulnost i duhovnost koje se sigurno ne mogu odvajati.

Mata Bošnjaković